

De vrijheidsschreeuw van Cobra en de behangselcultuur van nu

door JAN VRIJMAN

Het is vandaag precies veertig jaar na de oprichting van Cobra. Een wat oudere heer in een keurig pak beklimt het spreekgestoelte - het preekgestoelte - om een inleiding te houden. Een wat jongere dame, ook keurig gekleed, en een minister bovendien, zal straks de tentoonstelling openen.

Ik ben mij zeer bewust van de plek waar ik nu sta. Achter mij het machtige orgel, dat mij ruggesteunt bij de ernstige woorden die ik tot u zal richten, en vóór mij het schip van de Nieuwe Kerk, waar zoveel vorsten en vorstinnen van Oranje zijn ingehuldigd.

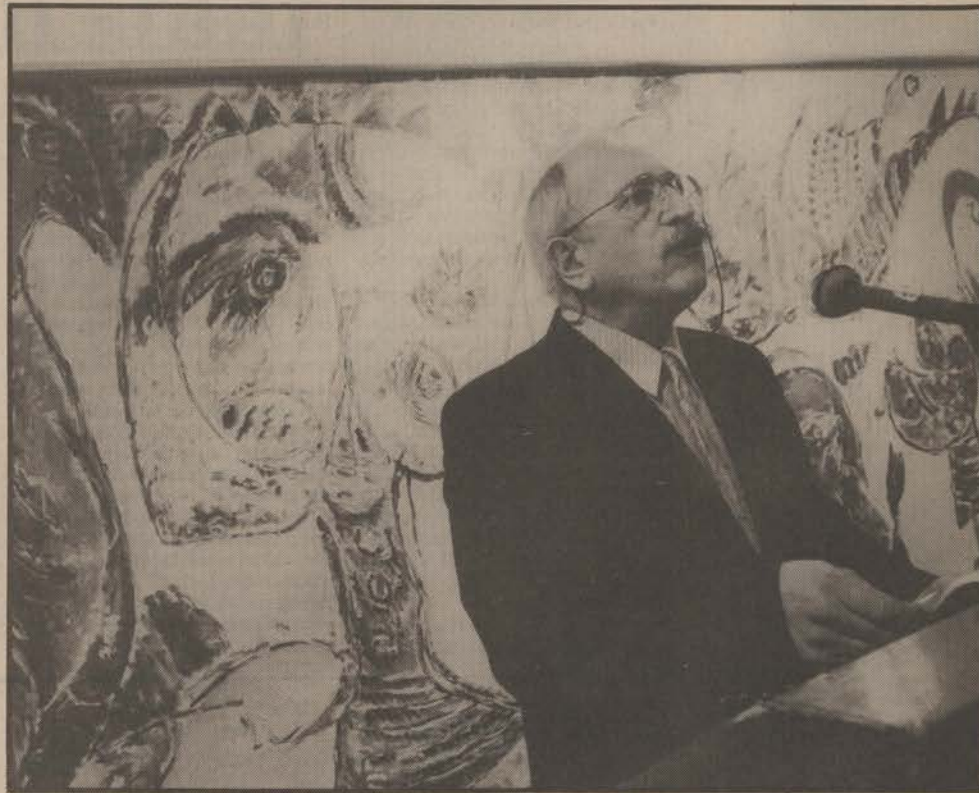
Cobra, veertig jaar later. Wie had veertig jaar vroeger durven dromen, dat het stelletje armoedzaaiers dat zichzelf als schilders en dichters beschouwde, maar die door kunstcritici en publiek werden neergesabeld als oplichters, bedriegers, knoeiers, volksverlakkers - wie had kunnen dromen, dat zij op deze plaats zouden worden ingehaald en geëerd.

Komisch

Er is, naast alle feestelijkheid, ook iets tragisch en iets komisch aan deze samenkomst. Het komische schuilt in de spotzucht van de geschiedenis, die de kunstenaars van toen te kijk en te kakken zet in hun kleinburgerlijke Hollandse bekrompenheid; diezelfde geschiedenis, overigens, die van de rebellen van het eerste uur gevestigde en hooggevaardeerde cultuurdragers heeft gemaakt. De tragiek van deze bijeenkomst schuilt in de misverstanden die Cobra, of beter: de kunst in het algemeen, ja, zelfs de cultuur in zijn totaliteit, zijn gaan omringen.

Om de voornaamste van die misverstanden aan te duiden, hoef ik alleen maar terug te gaan naar mijn vooroorlogse schooljaren, toen wij leerden wat kunst was. Kunst, leerden wij - en hetzelfde werd gedoceerd aan onze kunstacademies - is het scheppen van schoonheid.

Het waren de Cobra-kunstenaars, die ons kort na de oorlog uit de droom hielpen. Na Auschwitz en Hiroshima, waaraan onze cultuur medeplichtig was, kon kunst niets meer van doen hebben met schoonheid. "In deze tijd heeft wat zich noemde - schoonheid schoonheid haar gezicht verbrand - zij troost niet meer de mensen - zij troost de larven de reptielen de ratten - maar de mens verschrikt zij - en treft hem met het besef - een broodkruimel te zijn op de rok van het universum. Dat schreef de dichter Lucebert in die dagen." (Lucebert: 'Ik tracht op

Jan Vrijman, gisteren, tijdens zijn redevoering in de Nieuwe Kerk

FOTO MICHAEL FERRON

poëtische wijze', uit De Analfabetische Naam. 1951).

De schilder Constant beschreef het heersende kunstbesef als 'te muf om zelfs nog als bedwelmingsmiddel dienst te kunnen doen'. (Manifest, Reflex I. 1948).

En Karel Appel gaf de bondigste definitie van wat kunst in Cobra-ogen was: een kreet, een vrijheidsschreeuw.

Betekenis

Dat was de betekenis van Cobra tijdens het leven van Cobra. In die eerste na-oorlogse jaren, toen grijze nevels van somberheid de beloften van de bevrijding hadden verstikt, toen de zon, die maar heel even geschenen had, verdween achter de wolken van de koude oorlog, toen over alles, precies als in de jaren dertig, weer een doem van troosteloosheid kwam te liggen en onze arge hopen op verandering, vernieuwing, vrede en geluk weer in het grauwe uniform werd gestoken van angst en onheil, toen kwam Cobra met zijn kleurige, oproerige, spontane, aardse en optimistische boodschap.

Een boodschap, niet van het scheppen van schoonheid, maar van vrijheid.

Dat was de werkelijke betekenis van Cobra. Het is geen wonder, dat Cobra niet herkend werd als kunst, want Cobra steeg ver

uit boven elk begrip, elk besef van kunst.

Voor wie gelooft dat kunst wezenlijk bevrijding betekent, een opgewekt oproer, een levenslustig verzet tegen de onderdrukkers en de collaborateurs in en buiten onszelf, voor wie dat geloof was en is Cobra, meer nog dan kunst, de belichaming en de gestalte van kunst.

Nu, veertig jaar later, is het alsof we terug zijn bij af. Opnieuw is kunst gereduceerd tot het maken van mooie dingen, met als enige verschil dat onze esthetische normen zijn veranderd, dat onze begrippen van mooi en lelijk zich hebben aangepast.

Sterker nog, die begrippen zijn verdwenen, ze zijn opgelost in een nieuw en wezenloos denken over kunst en cultuur.

Armzalig

In de armzalige angst om ons te verbinden met iets dat mogelijk straks als niets aan de kaak zal worden gesteld, durft niemand zich meer hartstochtelijk te engageren met wat hij voelt of denkt in zijn hoofd, zijn hersens, zijn buik of zijn kruis.

Zuinige afstandelijkheid en laatdunkendheid moeten er voor zorgen dat we ons nergens meer een buil aan vallen.

Integriteit, die voortdurende verantwoording tegenover jezelf,

is vervangen door de veilige ironie. Keuzes worden niet meer gemaakt, alles wat zich als nieuw aandient in kunst, in filosofie, in techniek of wetenschap, alles wordt geaccepteerd en geabsorbeerd. Alles is mooi en lelijk en interessant en vervelend en beeldschon en bijzonder tegelijk.

Supermarkt

Onze hele cultuur is een grote supermarkt geworden, met als etalages de zogeheten media, de televisie, de glossy tijdschriften, de weekbladen, de kranten met hun bijlagen.

Alles informeert ons, bombardeert ons, dag in, week uit met wat er nu weer is voortgebracht. Aan mooie dingen, aan lelijke dingen, maar vooral aan nieuwe dingen.

Nieuw, dat is het criterium waaraan vandaag ook uitingen van kunst worden gemeten en na zorgvuldige marketing aan de man worden gebracht. Nieuw, vernieuwd, nog beter, nog nieuwer. Kunst is het wasmiddel geworden van onze hedendaagse cultuur.

Ik spreek hier natuurlijk over het verschijnsel met de spookachtige naam postmodernisme, die vrijblijvende uitdragerij van stijlen, gedachten en ideeën, waarin elke morele stellingname als belachelijk wordt afgedaan.

Ik ben het verregaand eens met protestanten als Bloom ('The closing of the American Mind', 1987. Vertaald: De gedachtenloze generatie) en Finkelkraut ('La défaite de la pensée', 1988. Vertaald: De ondergang van het denken), maar niet als zij de paradox stellen van geestelijke leegheid in een tijd van bloeiende cultuur.

Behang

Er is immers geen paradox, want er is geen sprake van culturele bloei. Er is sprake van een tomeloze overproductie van cultureel behang.

De culturele behangselfabrieken draaien op volle toeren, vullen de musea en de galerijen, de schouwburgen en theaterzalen, de glanzende pagina's met hun kostbare advertenties en redactionele wegwerpartikelen, die gekunstdrukte plaatjes en praatjes voor de vaak.

De culturele behangselfabrieken produceren stromen van boeken die bij de vleet worden gekocht maar niet worden gelezen, evenmin als de recensies, kritieken en beschouwingen, die onmisbaar zijn voor het vluchtig doorneuzen om mee te kunnen praten in postmodern opgetuigde cafés, waar modieuze uitgesponnen en cultureel behangen consumenten zich kunstmatig opwinden over de laatste poses en de nieuwste trend.

Wat heeft dit alles met Cobra te maken? Niets dus. Cobra hield zich in zijn levensdagen bezig met andere zaken, met betere en met grotere.

Cobra had een wezenlijke en grondige bemoeienis met onze authenticiteit, met de wezenstrekken van onze cultuur en met de samenleving waarvan zij deel uitmaakte.

Cobra bekommerde zich om, wat wij nu zouden noemen, de tweedeling van onze samenleving, en welke zaak is vandaag meer aan de orde dan die?

Ik heb het nu even niet over die groeiende kloof, die groepen en klassen van onze bevolking sociaal en economisch uit elkaar drijft. Dat lijkt wel hetzelfde, maar is toch een ander verhaal.

Ik spreek nu over de culturele tweedeling, of beter nog driedeling, die onze samenleving splitst in een mayonaise-cultuur, een behangselcultuur en een elite-cultuur.

Vormelijkheid

De eerste twee staan in vormelijkheid ver van elkaar af maar in wenzeloosheid staan ze dicht bij elkaar.

De elitecultuur staat apart, maakt zich niet druk om wat zich in die lachwekkende samenleving afspeelt, hoogstens een

'Mijn opvolger'

steelse blik over haar schouder, preekt verder voor eigen parochie en glimlacht ironisch bij elke gedachte aan een maatschappelijke taak.

Beste aanwezigen, misschien is uw inleider wat zwaarder op de hand dan u bij deze feestelijke gelegenheid verwacht had. Maar ik zou onrecht doen aan deze plaats, aan deze tentoonstelling en aan de verzamelaar Karel van Stuyvenberg, als ik de hartstochtelijkheid van Cobra niet afzette tegen de passieeloosheid van onze tijd.

En bovendien wil ik bereiken, dat u straks met andere ogen naar die collectie kijkt.

Ik ken de verzameling al langer, van andere tentoonstellingen, maar nu ik deze presentatie hier voor de eerste keer zie, ben ik heel verrast en gelukkig, maar ook bezorgd.

De collectie is zo hoog van kwaliteit, en de wijze waarop zij is tentoongesteld is zo indrukwekkend, dat haar pure schoonheid - u hoort mij het woord gebruiken - de ogen zou kunnen doen sluiten voor wat Cobra nog meer en nog wezenlijker heeft betekend.

Als u die essentiële betekenis zult herkennen, dan zal dat vooral te danken zijn aan het begrip waarmee Van Stuyvenberg zijn collectie heeft samengesteld, maar daarnaast ook en vooral aan het inzicht waarmee de inrichters van deze tentoonstelling het verhaal van Cobra, van toen, en van nu, veertig jaar later, hebben weten te vertellen.

Redevoering die Jan Vrijman gisteren uitsprak bij de opening van de Cobra-tentoonstelling in de Nieuwe Kerk in Amsterdam